

*Marxisme. Jan A. L. van
nationalisme*

Doelloos maar zinrijk

In gesprekken over levensbeschouwelijke onderwerpen zal ieder, die voor een bepaald inzicht opkomt, dikwijls voor min of meer overeenkomstige tegenwerpingen worden gesteld. Zo krijgt hij, die een niet-religieus humanisme voorstaat, vaak opmerkingen te horen in de trant van „Maar wat is dan volgens jou de zin van het bestaan? Is ons leven dan doelloos?”

Als we hier het antwoord willen bespreken, dat op deze vragen kan worden gegeven, is het uiteraard nodig, eerst iets mee te delen over de levensbeschouwing die de vragen oproep. Of eigenlijk is levensbeschouwing hier een te wijd begrip. Want het gaat hier niet om de gemeenschappelijke humanistische levensovertuiging, die uitdrukt wat wij als plaats en taak voor de mens in het menselijk leven zien. Aan de orde is het minder belangrijke facet van de levensbeschouwing dat men kan noemen het wereldbeeld. Hierin brengt de mens tot uitdrukking, wat hij ziet als de betrekking tussen hemzelve en de mensheid enerzijds en het grote heelal, dat hij om zich weet, anderzijds; hierin plaatst hij zijn levensbeschouwing en zijn levenshouding.

Op het eerste gezicht lijkt de plaats van de mens in het heelal uiterst bescheiden. Doch kennelijk is dit voor hem moeilijk te aanvaarden en in haast elke godsdienst wordt aan de mens de verzekering geschonken, dat hij in dit heelal niet iets onbeduidends, toevalligs is, doch er een belangrijke of zelfs centrale plaats inneemt. In het christelijk geloof komt dit op scherp omschreven wijze tot uiting: de schepper van het heelal maakte de mens naar zijn eigen beeld. Maar ook waar het geloof aan een geopenbaarde godsdienst is verdwenen, stelt een als religieus aangeduid besef, dat tussen mens en heelal een eenheid bestaat en dat het redelijk is te aanvaarden, dat in het heelal bewuste strevingen aanwezig zijn, die tot nu toe in de mens hun hoogste uiting vinden.

In een niet-religieus wereldbeeld is van een zo nauwe betrekking tussen mens en heelal geen sprake. Dit betekent niet dat de mogelijkheid daarvan wordt ontkend. Deze moeilijke vraagstukken liggen — waarschijnlijk wel voorgoed — buiten het bereik van onze redelijke kennis; geen enkele bewering kan met zekerheid worden gedaan. Elk wereldbeeld is een onderstelling, een hypothese en — in tegenstelling tot een wetenschappelijke hypothese — één, die meer vragen oproept dan beantwoordt.

Een niet-religieus wereldbeeld komt neer op de hypothese dat het heelal wezensvreemd is ten aanzien van wat de mens in zichzelf als het belangrijkste waardeert.

Begrippen als vrijheid, liefde, gerechtigheid, schoonheid zijn volgens dit beeld menselijke waarden, waaraan buiten deze aarde niets beantwoordt.

Het is niet de bedoeling thans in te gaan op de vraag waarom dit beeld — naar het oordeel van hen, die het aanvaarden — objectief de ons bekende verschijnselen beter weergeeft dan andere. Een enkele opmerking hierover moge echter worden gemaakt.

Zolang de aarde als het middelpunt van het heelal werd beschouwd, waaromheen zon, maan en sterren hun banen beschreven, lag het voor de hand om te denken dat het leven en in het bijzonder de mens op aarde het belangrijkste in dit heelal moest wezen. Veel moeilijker wordt dit aanvaardbaar nu we weten dat de aarde slechts een onbeduidende planeet is, die wentelt om een van de miljoenen sterren in een van de miljoenen melkwegstelsels, die het heelal rijk is.

De weerzin tegen het niet-religieuze wereldbeeld ontstaat vooral, omdat dit niet tegemoetkomt aan het verlangen van de mens om te ontsnappen aan het besef van zijn kleinheid en om eigen waarde verhoogd te zien door nauwe verwantschap met de grondbeginselen van het heelal. In een gesprek hierover komt dit tot uiting in de in de aanhef vermelde vragen.

Dikwijls worden in deze vragen de termen „doel” en „zin” als min of meer van gelijke betekenis behandeld. Toch zal het antwoord tegengesteld moeten luiden al naar het ene of het andere woord wordt gebruikt. Er bestaat in feite een duidelijk verschil in betekenis tussen doel en zin.

„Doel” is één zijde van een tegenstelling: die tussen doel en middel. Alles, wat een doel heeft, is zelf middel tot dat doel. Iets, wat alleen maar middel is, heeft geen eigen waarde, doch wordt slechts geschat op grond van zijn betekenis voor het doel en van de waarde, die dit doel vertegenwoordigt.

De vraag naar een doel voor het menselijk leven op aarde is daarom meer omvattend dan zij op het eerste gezicht schijnt. Want het aanwijzen van een doel zal de vrager slechts dan bevredigen, indien hij aan dit doel een waarde toekent, waarin het leven als middel ertoe kan delen.

Het is duidelijk, dat in het niet-religieuze wereldbeeld voor een dergelijk doel geen ruimte is. Dit beeld behoeft niet in te sluiten, dat de gang van zaken wordt gezien als het gevolg van blind werkende natuurwetten. Men kan in of achter deze natuurwetten een richtinggevend beginsel vermoeden, doch zolang dit beginsel niet samenhangt met de hiervoor besproken menselijke waarden, kan deze gerichtheid op een doel voor ons geen waarde betekenen.

Acht men het heéal wezensvreemd ten aanzien van de fundamentele menselijke waarden, dan heeft het menselijke leven óf geen doel, óf een doel, waaraan wij geen waarde toekennen. Uitgaande van het menselijk waardebesef zal dus in het niet-religieuze wereldbeeld het menselijk leven doelloos moeten heten.

Doch: dit wil slechts zeggen, dat het leven geen waarde kan afleiden van zijn doel, doch niet, dat het geen waarde bezit. Men kan haast zeggen: integendeel. Want juist de belangrijkste zaken zijn geen middel tot iets anders. Zij dragen hun waarde in zichzelf en hieraan ontlene de middelen, die tot hun verwezenlijking nodig zijn, hun betekenis. Vele zaken in het leven, die ons de diepste bevrediging en de hoogste verrukkingen doen beleven, zijn geen middel, zijn doelloos. Natuurschoon, spel, muziek, genegenheid: zij dienen niet een bepaald doel, doch zij dragen hun waarde in zichzelf. Zij geven zin aan ons leven.

Als we dus niet vragen naar het doel van het menselijk leven, maar naar de zin ervan, brengt dit een grondige verandering. Dan gaat het niet meer om de betekenis van het leven voor iets, dat zelf er buiten staat, doch om de betekenis die het leven heeft voor hen, die er deel van uitmaken.

Wat valt in het kader van het niet-religieuze wereldbeeld hierover te zeggen?

We weten, dat het stofje in de wereldruimte, dat we onze aarde noemen, juist zo ver van de zon staat, dat het wonderlijke proces, dat wij leven noemen, daar mogelijk is. Hoe dit leven is ontstaan, weten wij echter niet. Dat het in de zeer bijzondere omstandigheden die lang geleden op aarde heersten, uit dode stof werd gevormd, is niet uitgesloten. En wellicht — vergeleken met andere mogelijkheden — nog de minst onwaarschijnlijke onderstelling.

Eenmaal gevormd — meer dan duizend millioen jaren geleden — zet een bijzonder proces in: de evolutie, waardoor steeds ingewikkelder levensvormen ontstaan. Vrij laat — misschien honderd millioen jaren geleden — verschijnen de eerste zoogdieren en, bezien in het licht van de totale tijdsduur nog pas kort geleden — laat ons zeggen enige honderdduizenden jaren terug — treden mensachtige wezens op het toneel. Na een langdurige, langzame ontwikkeling begint ongeveer 5000 jaren geleden de historische periode, waarover wij beter zijn ingelicht, en waarop onze waardering voor de mensheid hoofdzakelijk berust.

En zo staan wij thans op ons kleine, verloren planeetje in het lege, onverschillige heéal als deelhebber aan dit proces van de evolutie van het leven en de ontwikkeling van de mensheid. Doch — en hierop komt het aan — deelgenoot aan wat wij kunnen zien dan als een groots, boeiend avontuur.

Groots is het omdat hier waarden verschijnen, die in de hoofdverschijnselen van het heéal niet zijn weer te vinden. Door de sterke afwijking van wat we overwegend in de dode natuur waarnemen, ondergaan we elk verschijnsel van leven als een wonder, als iets kostbaars! De bewondering neemt toe naarmate het leven hoger georganiseerd raakt: als we in vogels en zoogdieren overleg, vermogen tot lering trekken uit ervaringen, zorg voor de jongen en overdracht van nuttige verworvenheden aan het nageslacht opmerken. Toppunt is dan de jongste ontwikkeling: de mensheid.

Voor overschatting of idealisering van de mens is in een redelijke levensbeschouwing uiteraard geen plaats. Wat de geschiedenis te zien geeft aan wreedheid en machtswellust, domheid en kuddegeest is voldoende om ons hiervan te weerhouden. Toch is het woord „groots” op zijn plaats als we denken aan wat de mensheid

in haar hoogste uitingen heeft bereikt. De tijd is te kort om voorbeelden te geven: herinneren we ons slechts de prestaties van wetenschap en kunst, doch ook de verdieping en verwijding van het verantwoordelijkheidsgevoel.

Niet minder dan groots is het proces boeiend. Aanwijzingen, dat de afloop ervan vast zou staan, zijn er niet. In het verleden van evolutie en mensheid zien we, hoe veelbelovende aanlopen plotseling worden afgebroken, hoe kleine oorzaken plotseling tot nieuwe ontwikkelingen leiden. Ook de toekomst is niet te voorspellen. Gespannen vragen wij ons af, of de gang omhoog van de mensheid zich zal voortzetten; of zij zich ondanks moeilijkheden, leed en tegenslagen, verder zal ontwikkelen? Zal haar inzicht in de geheimen van de natuur en de geest zich verwijden en verdiepen? Zal het groeiende besef van solidariteit, van verantwoordelijkheid van allen voor allen zich bevestigen en de mogelijkheid scheppen voor een steeds groeiend deel der mensheid om hier op aarde tot een harmonisch en zinvol, tot een gelukkig leven te komen?

Of — andere mogelijkheid — zal de mensheid in een zelf veroorzaakte catastrofe worden vernietigd? Zal wellicht de toekomst het beeld bieden van een grauwe massamens, die slaafs de door een machtige heersersgroep aangewezen paden betreedt?

Maar het is niet slechts een groots en boeiend schouwspel, dat de geschiedenis ons biedt. Want de beslissing over onze toekomst hangt niet af van buiten de mensheid werkende krachten, doch van de reacties binnen in de mens op wat om ons geschiedt. Het is geen schouwspel, waar we naar kijken, doch een avontuur, waaraan we meedoen, waarvan de afloop mede van ons afhangt. Kunnen we het verleden zien als een voorrecht, een erfenis; de toekomst is ons een taak en een verantwoordelijkheid. De mensheid als geheel heeft het in haar handen of dit grootse, boeiende avontuur in het moeras zal eindigen dan wel tot ongekende hoogten zal stijgen. Het deelhebben aan een dergelijk gebeuren en het zich kunnen inzetten voor de goede afloop ervan maakt het leven voor de mensheid zinrijk.

Doch thans de enkele mens: U en ik. Voor ons persoonlijk leven kunnen wij niet aanvaarden dat dit zijn waarde slechts in zichzelf zou hebben. Te vaak gevoelden wij daarvoor het beschamende verschil tussen wil en daad; te dikwijls merkten wij op, hoe zij, die slechts het eigen leven, de eigen directe belangen als doel zien, nimmer tot een gelukkig of zelfs bevredigend bestaan komen. Het is de mens een levensbehoefte, het besef in zich om te dragen, dat hij zijn krachten geeft aan, verbonden is met iets, wat hij als groter en belangrijker voelt dan het eigen, kleine bestaan.

Deze levensbehoefte kan hem op vals spoor brengen, hem er toe leiden, zich in dienst te stellen van onbeduidende of zelfs onmenselijke strevingen, hem doen vergeten, dat elke waarde uiteindelijk slechts in de menselijke geest zich kan doen gelden. In hun beste vormen geven godsdienst en religie bevrediging van de behoefte op een wijze, die deze ontsporingen vermijdt, doch die voor een niet-religieus ingesteld mens te veel het karakter van een illusie draagt.

Het niet-religieuze wereldbeeld kan het grootse avontuur van de mensheid stellen als datgene, waarmee de enkele mens zich verbonden kan gevoelen. Deze kan beseffen, dat ook hij iets kan bijdragen tot de goede afloop van het avontuur door te streven naar verwezenlijking van de menselijke waarden, van vrijheid en gerechtigheid. Dit besef kan hem kracht en bezieling schenken, ook in moeilijke tijden, als de inzet voor deze waarden moet gaan ten koste van eigen directe belangen.

Zo kan voor de enkele mens het besef van verbondenheid met het grootse boeiende avontuur van de mensheid en de wetenschap, zich er persoonlijk voor te kunnen inzetten, zowel zin als doel aan zijn leven schenken.

Prof. Dr. J. P. MAZURE

HET WOORD VAN DE WEEK

VERSCHIJNT
WEKELIJKS
1 SEPTEMBER 1957

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

BINNENKORT

zullen wij per post kwitanties laten aanbieden aan de abonnees die nog niet hun abonnementsgeld van het Woord van de Week over de eerste DRIE KWARTALEN van 1957 hebben voldaan. Dit brengt voor U zelf 30 ct incassokosten met zich mee, voor ons veel werk. Dit kunt U vermijden door het verschuldigde abonnementsgeld alsnog te gireren op postrekening 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

BIJ VOORBAAT DANK VOOR UW MEDEWERKING!

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 1.— p. kwart., losse numm. f 0,25, buitenland f 4,60 p i.